

A Soproni Levéltárat bemutató cikkében Házi Jenő már 1923-ban felhívta arra a figyelmet, hogy az intézmény kiemelkedő mennyiségű 16–18. századi végrendeletet őriz.² Ismertetőjéből tudjuk, hogy ez az állományegység a levéltár 18. század második felében bekövetkezett rendezése során nyerte el a máig változatlan belső rendjét és segédletét. Ebben a végrendelezők alfabetikus sorrendjébe rendezett végrendelet-gyűjteményben irattani szempontból egyaránt találunk pecséttel ellátott eredeti példányokat, másodpéldányokat, illetve közel egykorú, valamint későbbi hiteles és egyszerű másolatokat. Nem csak irattanilag eltérő végakaratok találhatók e gyűjteményben, hanem eltérő végrendelet-típusok is, így a házasfelek bármelyikének önálló testamentuma, valamint a házastársak közös végrendelete is (*donatio mortis causa reciproca*). Azt is érdemes jelezni, hogy a testamentumok mellékleteiként olykor más dokumentumok is fennmaradhattak. Így esetenként eltérő részletességű genealógiákkal, hagyatéki és vagyonleltár-kivonatokkal, születési, halálozási igazolásokkal is találkozhat az iratanyag szisztematikus kutatója.

Győr-Moson-Sopron megye két centrumát, Győrt és Sopront joggal tarthatjuk a hazai végrendelet-kutatás fellegráinak. Sopronban e forrástípus kutatása döntően Szende Katalin munkásságához köthető. Vizsgálatai jelentős részben Házi Jenő két világháború közötti forráspublikációinak feldolgozásán alapulnak, aki a város hazai viszonyok között kivételes gazdagságban fennmaradt középkori levéltári anyagát, azon belül pedig a középkori végrendelet-gyűjteményt közzétette.³ Ez a forrásbázis nem csak az egykori polgárság kapcsolatrendszerére, de a városi kancellária német nyelvhasználata miatt is, nemzetközi relevanciával rendelkezik.

A soproni középkori végrendeleteket Szende Katalin a legkülönbözőbb szempontú társadalom- és kultúrtörténeti elemzéseknek vetette alá. Interdiszciplináris módszereket (pl. régészeti, tárgytörténeti összevetések) is felhasználva, nemzetközi kontextusba ágyazottan családszerkezeti, társadalom-, életmód- és tárgytörténeti vizsgálatokat végzett e forrásokon az 1990-es évektől kezdve. Első tanulmányát a tárgykörben szintén a Soproni

¹ A 2017. november 29-én a Sopron és a reformáció konferencián elhangzott előadás bővített, jegyzetekkel ellátott változata.

² Házi Jenő: Sopron sz. kir. város levéltára. Levéltári Közlemények 1. (1923) 3–4. sz., 227–247.

³ Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. II. rész 1. kötet. Végrendeletek és egyéb feljegyzések. Sopron, 1930; II. rész 2. kötet. Végrendeletek, közgyűlési jegyzőkönyvek, polgárkönyvi feljegyzések és különféle számadások. Sopron, 1931.

Szemlében publikálta. Az idézett feldolgozások által került ez a 20. század elején közzétett forrásanyag mind a hazai, mind a nemzetközi tudományos élet vérkeringésébe.⁴

Győrben ez a kutatási irány döntően Horváth József nevéhez fűződik, aki 1995–1996-ban, három kötetben tett közzé több, mint háromszáz, 17. századi győri végakaratot.⁵ A végrendeletek publikálása mellett e forrástípust mind szerkezeti, mind tartalmi szempontból sokoldalúan elemezte. Egyrészt bemutatta a végrendeletek szerkezeti egységeit a végrendeletek formakincsét, másrészt a források tartalmát mind a jogtörténet (pl. öröklési jog), mind a történeti etnográfia szempontjaiból vallatóra fogta, többek között a temetkezési szokásokra, öltözködésre vonatkozó adatokat elemezve.⁶

Bár a végakaratok között szerényebb számban latin, illetve a kora újkortól kezdve magyar nyelvű dokumentumok is találhatóak, a források többségét a német nyelvű testamentumok alkotják. E sorokban is érdemes hangsúlyozni, hogy a kora újkori végakaratok szövegének formakincse máig nincs filológiai szempontból feltárva.

A soproni és győri végrendelet-kutatásokat követően, Tózsza Rigó Attila kutatásainak köszönhetően kezdődött el a 16. századi bécsi és pozsonyi végrendeletek feltárása és elemzése. Ez a kutatási irány immáron a végrendelkezés és a felekezeti, illetve a felekezeti identitás problémakörére is kiterjesztette figyelmét. Az elemzések egyértelműen arra mutatnak rá, hogy az egykorú végrendelet-állományból az evangélikus felekezeti testálók utolsó rendelkezését akkor lehet leginkább és egyértelműen elkülöníteni a katolikus hiten maradtak végakarataitól, ha az utolsó rendelkezésben a túlélő örökös számára a végrendelező felekezethez kötött testálást rögzít. Emellett a kegyes hagyományok elemzése is segíti a felekezeti identitás szétválasztását, egyebekben viszont az újonnan feltűnő evangélikus testálók végrendeleteinek formakincse jelentős részben megegyezett az egykorú katolikus végakaratokéival – példának okáért az evangélikus testálók is fohászkodtak a Szentháromsághoz.⁷ A közös elemek miatt a felekezeti identitás egyrészt a végakarat teljes szövegének filológiai elemzése alapján választható el, másrészt pedig akkor igazolható, ha az adott személy társadalomtörténeti beágyazottsága, felekezeti hovatartozása végakaratán kívül más források, vagy a szakirodalom bevonásával, az adott személyre vonatkozó kiegészítő adatgyűjtéssel megoldható.⁸

⁴ *Szende Katalin*: A soproni későközépkori végrendeletek egyház- és tárgytörténeti tanulságai, Soproni Szemle 44. (1990), 268–273; *Uő*: Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. Budapest, 2004 (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 32).

⁵ *Horváth József*: Győri végrendeletek a 17. századból I. 1600–1630. Győr, 1995. *Uő*: Győri végrendeletek a 17. századból. II. 1631–1654. Győr, 1996., *Uő*: Győri végrendeletek a 17. századból III. 1655–1699. Győr, 1996.

⁶ *Horváth József*: Győr lakóinak mindennapi élete a 17. században. Győr, 2017.

⁷ *Tózsza Rigó Attila*: A reformáció hatása a polgári végrendelkezés gyakorlatában a pozsonyi és bécsi források példáján. Egyháztörténeti Szemle 13. (2012), 4. sz., 39–57.

⁸ A kérdéskörrel l.: *Tózsza Rigó*: i. m., illetve a 2014. december 6-án, Miskolcon megtartott Felekezeti és társadalmi identitás konferencia részletes ismertetőjét *Baros-Gyimóthy Eszter*től. Egyháztörténeti Szemle 16. (2015), 154–155.

A Soproni Szemle szerzői korábban már többször is foglalkoztak kora újkori soproni testamentumokkal. Részletesen adatoló historiográfia helyett, engedjék meg pár illusztratív hivatkozás. Kovács József László német szövegészletekkel bőven megtűzdelt tanulmányban ismertette Hummel Kristóf polgármester 1562. évi végrendeletét és 1569. évi számadását. Ő is hangsúlyozta, hogy az életút tanulmányozása és e források alapján nehéz eldönteni, hogy az 1533 és 1562 között iskolamesterként (*am Pfister*), belső tanácsosként, majd polgármesterként mindvégig a városvezetés legszűkebb elitjébe tartozó Hummel valójában melyik felekezethez tartozott.⁹ Friedrich Károly nem csak publikálta Lichtenauer Lukács felesége, Katharina Innerkaider 1663. február 20-án keletkezett végakarátát,¹⁰ hanem külön felhívta a figyelmet annak 4. pontjára, amelyben a testáló 500 aranyat hagyott a Szent Mihály templom felső sekrestyéjében elhelyezendő, az evangélikus gyülekezet lelki épülésére szolgáló, különböző jó könyvek beszerzésére.¹¹

1997 decemberében a Soproni Levéltár Végrendeletek és a hagyatéki leltárak címmel konferenciát rendezett, a konferencia előadásai (célirányosan felkért további szerzőkkel kiegészítve) napvilágot láttak a Soproni Szemle 1999. évfolyamának 4. számában.¹² A kora újkori soproni végrendelet-feldolgozások egyik legutóbbi esettanulmánya Gerald Schlag munkája, aki Anna Maria Fürstin Eggenberg életútjának felvázolásával, testamentumának bemutatásával ismét felhívta a figyelmet a Sopron belvárosában élt kora újkori arisztokrácia tágabb közép európai térségben fenntartott kapcsolatrendszerére, valamint a felekezeti viszonyok közötti szerepére. Ez esetben a fejedelemszöveg szabad evangélikus hitgyakorlást lehetővé tevő, valójában intézményként funkcionáló Sopron belvárosi háza állt a vizsgálat középpontjában.¹³

E sorok írója Lackner Kristóf és családtagjai végakarátának publikációjával járult hozzá a soproni városvezető elit felekezeti identitásának a kutatásához.¹⁴ A forrástípus kora újkori publikációjának máig legnagyobb szövegtömege D. Szakács Anita forrásfeltáráshoz és publikációjához kötődik, aki egy differenciált feladatkörű, hierarchizált

⁹ Kovács József László: Hummel Kristóf végrendelete (1562) és számadása (1569). Soproni Szemle 50. (1996), 115–126.

¹⁰ Friedrich Károly: Concordia 500 aranyért. (Végrendelet és könyvtörténet) Soproni Szemle 45 (1991.), 122–135.

¹¹ A végakarát publikációja: Friedrich: i.m. 128–132.

¹² Az elhangzott és publikált előadások sorában Kubinyi András professzor úr a késő középkori végrendeletkezés társadalomtörténeti sajátosságait elemezte, Szende Katalin a magyarországi városi végrendeleteket Sopron, Pozsony, Eperjes példáján a középkori európai joggyakorlatban helyezte el. Horváth József (Győr) a nyugat-dunántúli 17–18. századi falusi végrendeletek formái és tartalmi sajátosságait mutatta be. A meghívott szerzők sorában Askercz Éva művészettörténész elsősorban a különböző típusú hagyatéki és vagyonleltárak alapján a 17. század eleji soproni konyhák rekonstruálta, Kücsán József etnográfus ugyancsak e forrástípus alapján Sopron északkeleti külvárosa lakosságának a 17–18. századi szőlőbirtoklásának kutatásához szolgáltatott adatokat, illetve vetett fel további vizsgálati szempontokat.

¹³ Schlag, Gerald: Das Testament der Anna Maria Fürstin Eggenberg (1609–1680) und Ödenburg. Soproni Szemle, 62. (2008), 178–184.

¹⁴ Dominkovits Péter: Egy gazdag városvezető, Lackner Kristóf polgármester javai. (Végrendeletek, hagyatéki és vagyonleltárak, osztályok 1591–1632.) Sopron, 2007.

struktúrájú, létszámában is kiterjedt foglalkozáscsoport, a Sopron kora újkori egészségügyében tevékenykedő orvosok, fürdősök, sebészek, bábák és más, hasonló hivatások képviselőinek végakaratait publikálta.¹⁵ Ezen historiográfiai tradíciókra építve a Soproni Levéltár a 2017-es előmunkálatokat követően a Magyar Nemzeti Levéltár belső pályázati lehetőségeit, valamint a *Reformáció 500* ünnepi eseménysorozat adta lehetőségeket kihasználva, 2018-ban újabb forráskiadványt jelentetett meg. A szerzők a levéltárban őrzött végrendeletek állományából válogatva újabb, közel félszáz végakaratot tesznek közzé a városban 1582 és 1781 között élt evangélikus városvezető és szellemi elit (lelkészek, iskolai rektorok, tanárok) képviselőitől. Örömmünkre szolgál, hogy vállalkozásunkhoz szerzőként olyan, a város és a térség evangélikusságának életével történetével foglalkozó személyeket is sikerült megnyernünk, mint Szála Erzsébet professzor asszony és Szemerei János püspök úr.¹⁶

A megújuló törekvések és eredmények ellenére is vitathatatlan tény, hogy a Soproni Levéltárban őrzött kora újkori végrendeleteknek csupán szerény része jelent meg mind- eddig nyomtatásban. A forrásanyag további feltárásához elengedhetetlen az elektronikus adatbázisokban való gondolkodás.

A Szent Mihály templom felső sekrestyéjében elhelyezett könyvek számára készített polcok tartói
(fotó: Bolodár Zoltán)

¹⁵ D. Szakács Anita: *Medizingeschichtliche Testamente des 16–18. Jahrhunderts. Gesellschaftsgeschichtliche Quellen des Sanitätswesens der Stadt Ödenburg aus der Frühen Neuzeit / 16–18. századi orvostörténeti vonatkozású végrendeletek. A kora újkori Sopron város egészségügyének társadalomtörténeti forrásai.* Ödenburg/ Sopron, 2008.

¹⁶ Dominkovits Péter – D. Szakács Anita: *Adalékok és források a soproni evangélikus városvezető és szellemi elit társadalomtörténeti kutatásához. Végrendeletek.* Sopron, 2018.